

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

ВУСАТЮК НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 821.161.2.09:82.02

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИЙ ДИСКУРС КИЇВСЬКИХ НЕОКЛАСИКІВ

10.01.01 — українська література

Реферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ — 2026

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі літературознавства імені Володимира Моренця Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор

МОРЕНЕЦЬ Володимир Пилипович,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
професор кафедри літературознавства.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор

НАБИТОВИЧ Ігор Йосипович,

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри української літератури та теорії
літератури;

доктор філологічних наук, професор

РУСНАК Ірина Євгеніївна,

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри української літератури,
компаративістики і грінченкознавства.

Захист відбудеться 13 травня 2026 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д **26.133.03** у Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка за адресою: вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського столичного університету імені Бориса Грінченка за адресою: вул. Левка Лук'яненка, 13-Б, м. Київ та на офіційному сайті Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (<https://surl.li/wxofop>).

Реферат розіслано 08 квітня 2026 року.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради,
доктор філологічних наук, професор

О. О. Бровко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Група київських неокласиків була важливим інтелектуальним осередком української культури кінця 1910—1930-х рр., її учасники відзначилися в різних галузях: літературній, перекладацькій, літературно-теоретичній, літературно-критичній, історико-літературній, мовознавчій, публіцистичній, едиційній, викладацькій тощо. Літературна критика київських неокласиків — активний чинник модернізаційного процесу української літератури «наших 20-х», «розстріляного відродження», або «червоного ренесансу». Однак саме цю сферу їхньої діяльності вивчено значно менше, аніж поезію чи прозу. Однією з причин недостатнього рівня осмислення критики неокласиків є труднощі з доступом до джерел: досі не опубліковано повного корпусу їхніх літературознавчих текстів, не укладено бібліографічних покажчиків праць усіх членів групи.

Літературознавчий дискурс київських неокласиків характеризували Г. Бабак, О. Дмитрієв, М. Зубрицька, С. Мельник, Р. Мовчан, С. Павличко, Л. Сірик та ін. Їхнє місце в історії українського літературознавства ХХ ст. окреслювали М. Наєнко і В. Агеєва. Різні аспекти філологічних праць М. Зерова досліджували В. Башманівський, Ю. Белова, С. Білокінь, В. Брюховецький, О. Волошин, О. Гальчук, С. Гречанюк, Л. Демська-Будзуляк, І. Дзюба, В. Івашко, В. Клещикова, Г. Кочур, І. Лисий, М. Москаленко, В. Ніколенко, В. Панченко, О. Смольницька та ін. Питання наукової спадщини М. Драй-Хмари актуалізували М. Жулинський, О. Мануйкін, І. Набитович, О. Піскун, В. Поліщук, Я. Поліщук, Л. Рева, О. Томчук, В. Чорній та ін. Літературні студії П. Филиповича ставали предметом вивчення Г. Александрової, С. Гречанюка, В. Дорошенка, І. Заславського, Г. Костюка, В. Поліщука, Г. Райбедюк, Д. Штогриня. Літературознавство М. Рильського досліджували В. Громова, Р. Радишевський, Л. Сірик та ін. Про науковий доробок О. Бургардта писали О. Баган, М. Борецький, Р. Жовтані, Н. Лазірко, В. Міяковський, І. Набитович, І. Розлуцький, Г. Сабат, Д. Чижевський та ін. Літературознавчі погляди В. Петрова частково вивчали В. Агеєва, В. Андреев, В. Брюховецький, Б. Гладиш-Олейко, Р. Корогодський, В. Корпусова, С. Матвієнко, П. Поберезкіна, О. Сінченко та ін.

Потребує переосмислення традиційне уявлення про київських неокласиків як поетичне «гроно п'ятірне». У працях В. Агеєвої, О. Багана, В. Брюховецького, Р. Мовчан, А. Радько, О. Рибалка, М. Стріхи, В. Яременка та ін. дослідників помітна тенденція до розширення неокласичної спільноти за рахунок залучення до неї найближчих прихильників і однодумців. Досі літературна критика київських неокласиків як дискурсивна практика й цілісний текст, спродукований групою літераторів, що мала ядро й коло, не була об'єктом спеціального метакритичного дослідження. Її вивчали лише принагідно у студіях, присвячених творчості окремих представників групи, або ж розглядали деякі спільні теми в літературній критиці київських інтелектуалів.

Найменш науково відрефлектованими в контексті київського неокласицизму досі залишаються праці представників цього кола. Деякі аспекти науково-критичної спадщини М. Могилянського аналізували О. Зелік, С. Ляшко, С. Кривенко. Літературознавчі студії А. Лебеда вивчала Т. Андрійчук; С. Савченка — А. Розанова,

Т. Якимович; Б. Якубського — Г. Александрова, Т. Коваленко, Н. Костенко, А. Радько, О. Сінченко, Л. Скупейко; М. Калиновича — Ю. Жлуктенко, Ю. Завгородній, І. Сунцова, О. Томенко, Т. Щербань; М. Новицького — Г. Карпінчук, В. Міяковський, Ф. Сарана; А. Ніковського — В. Державин, П. Дунай, І. Липницька, В. Яременко.

На жаль, дослідження літературної критики неокласиків здебільшого хибують на описовість і фрагментарний підхід. Інтерпретації монографічного типу інтелектуальної спадщини окремих представників неокласичної групи не компенсують браку синтетичного дослідження неокласичної критики як дискурсивної цілісності. На часі праця, яка б виявила закономірності, принципи критики неокласиків і дала загальну характеристику спектру порушеної ними проблематики, систематизувала й визначила спільні ідеї літературознавців, причетних до групи неокласиків, та з'ясувала специфіку їхньої дослідницької методології. Розгляд київського неокласицизму під таким кутом зору, безперечно, є новим і актуальним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано на кафедрі літературознавства імені Володимира Моренця Національного університету «Києво-Могилянська академія». Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради НаУКМА (протокол № 10 (7) п.1 від 24 листопада 2005 р.), скоординовано на засіданні бюро Наукової ради НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка (протокол № 3 від 30 червня 2009 р.) і реалізовано в межах комплексної наукової теми «Людина в часі (філософські аспекти української літератури ХХ—ХХІ ст.)» (№ 0109U008101).

Мета роботи полягає в цілісному вивченні літературно-критичної спадщини київських неокласиків, окресленні характерних особливостей їхнього літературно-критичного дискурсу.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- 1) зібрати й проаналізувати корпус опублікованих і рукописних (архівних) літературно-критичних текстів неокласиків, реконструювати культурно-історичні контексти їхнього постання;
- 2) визначити поняття літературної традиції в дискурсі київських неокласиків;
- 3) дослідити концепцію античності та класицизму в працях неокласиків;
- 4) окреслити неокласичний авторефлексивний дискурс і систематизувати його основні питання;
- 5) виявити способи формування і репрезентації українського літературного канону київськими неокласиками;
- 6) висвітлити особливості рецепції українського модернізму й авангардизму;
- 7) з'ясувати розуміння неокласиками сутності та функцій літературної критики;
- 8) проаналізувати теоретико-методологічну базу неокласичної критики, виявивши притаманні їй літературознавчі підходи.

Об'єкт дослідження — літературно-критичні, історико-літературні й теоретичні тексти М. Зерова, П. Филиповича, М. Драй-Хмари, М. Рильського, О. Бургардта, В. Петрова, М. Могилянського, Б. Якубського, А. Лебеда,

М. Новицького, С. Савченка, М. Калиновича, А. Ніковського. До розгляду окремих питань як додаткові джерела залучено мемуаристику, щоденники, епістолярій та художні твори в їхній дискурсивній ролі.

До наукового обігу введено низку матеріалів неокласиків, що зберігаються в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України, Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, Музеї Григорія Кочура в Ірпені, Російському державному архіві літератури та мистецтва, Гейдельберзькій університетській бібліотеці в Німеччині, приватному архіві Вольфрама Бургардта в Канаді (Лондон, Онтаріо).

Предмет дослідження — літературно-критичний дискурс київських неокласиків, тобто сукупність їхніх літературно-критичних висловлювань та суджень інших літературознавців про неокласичну критику в контекстуальних зв'язках.

Теоретико-методологічна база дослідження. У роботі використано положення теорії дискурсу (Е. Касперський), теорії канону (Г. Блум, О. Галета, Т. Гундорова, Ф. Кермоуд, Д. Колбас, М. Павлишин, У. Федорів), формальної естетики й іманентизму (О. Вальцель, Г. Вельфлін, А. Гільдебранд), стилістичної критики (Г. Шпербер, Л. Шпітцер), соціологічної критики (Б. Овчарек, Л. Шюккінг), школи «теорії цитатності» (Д. Ораіч Толіч), семіотики (Ж. Женетт), методологічної реконструкції формалізму (О. Ганзен-Леве). Наукову основу дослідження становлять праці з теорії та історії критики (В. Брюховецький, С. Яковенко), метаісторії літератури (А. Компаньон, Д. Перкінс). Парадигматику неокласицизму висвітлено, спираючись на студії О. Гальчук, В. Державина, В. Моренця, Д. Наливайка, С. Павличко, Ю. Шереха.

Методика дослідження. У дисертації застосовано комплексне поєднання методів аналізу дискурсу, компаративного дослідження, інтертекстуального аналізу, історико-літературний та біобібліографічний методи. Дослідження стосується історії української критики, тобто має метакритичний характер.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що це *перше* цілісне дослідження літературної критики київських неокласиків як групи, що складалася з ядра та кола однодумців. Уперше всебічно розглянуто комплекси літературознавчих тем і методологічних підходів, характерних для неокласичної критики. Уперше до наукового аналізу залучено в такому обсязі джерела, досі не відрефлектовані належним чином науково-критичною думкою, зокрема й неопубліковані матеріали. *Поглиблено розуміння* концепції античності та класицизму в працях неокласиків. *Набуло подальшого розвитку* дослідження традиції як чинника літературного розвитку.

Практичне значення роботи. Результати, представлені в дисертації, слугуватимуть поглибленому вивченню історії науки та літературної критики в Україні, розвитку українського модернізму першої третини ХХ ст. Матеріал дисертації може бути використано при розробці університетських курсів із проблем історії та теорії літератури, а також при підготовці до друку літературно-критичної спадщини київських неокласиків.

Особистий внесок здобувачки. У дисертації узагальнено самостійні наукові здобутки дисертантки, які відображають її наукову позицію. Основні ідеї оприлюднено в низці наукових статей, одну з яких написано у співавторстві.

Апробація дослідження. Дисертацію обговорено на засіданні кафедри літературознавства імені Володимира Моренця Національного університету «Києво-Могилянська академія» (протокол № 8 від 22 вересня 2025 р.). Основні положення дослідження виголошено у формі доповідей на щорічних літературознавчих конференціях у межах «Днів науки НаУКМА» (Київ, Національний університет «Києво-Могилянська академія», 30 січня — 1 лютого 2007 р., 30—31 січня 2008 р., 27—28 січня 2009 р., 27—28 січня 2010 р., 1—2 лютого 2011 р., 29—30 січня 2014 р.); на Всеукраїнській науковій конференції Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького «Українська література в контексті світової: теоретичний, історичний, методичний та перекладацький аспекти» (Черкаси, 19—20 квітня 2012 р.); Міжнародній науковій конференції, присвяченій 200-річчю з дня народження Юзефа Ігнація Крашевського (1812—2012) «Універсум Юзефа Ігнація Крашевського» (Житомир, Житомирський державний університет імені Івана Франка, 12—15 жовтня 2012 р.); Міжнародній науковій онлайн-конференції «History of Science and the Challenges of “Non-simultaneity” in Eastern and Central Europe» (Європейський університет Віадрина, Університет Потсдама, Форум трансрегіональних студій у Берліні, 1—3 грудня 2021 р.); Міжнародній науковій онлайн-конференції «100th Anniversary of Ukrainian Formalism» (Європейський університет Віадрина, Університет Потсдама, Форум трансрегіональних студій у Берліні, Університет Канзасу, 28—30 квітня 2022 р.); Міжнародній науковій конференції «Ukrainian Modernism and its European Contexts» (Мілан, Міланський державний університет, 17—18 травня 2023 р.); Науковому семінарі Коледжу Нової Європи (Бухарест, Коледж Нової Європи, 14 лютого 2024 р.); VI і VII Наукових читаннях пам'яті Віктора Дудка (Київ, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 23 травня 2024 р. і 3 червня 2025 р.); Онлайн-конференції «Facts and Findings — KIU Fellows Present Their Research» (Франкфурт-на-Одері, Берлін, KIU Competence Network Interdisciplinary Ukrainian Studies, 5 листопада 2025 р.).

Публікації. Основні положення й результати дослідження висвітлено у 26 статтях, з яких 6 — у фахових наукових виданнях за переліком МОН України, 3 — у міжнародних фахових виданнях, 17 — додаткових публікацій, одну з яких написано у співавторстві.

Обсяг і структуру дисертації зумовлено метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури (523 позиції). Загальний обсяг роботи становить 259 сторінок, із них — 191 сторінка основного тексту.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету й завдання дисертації, визначено об'єкт, предмет, теоретико-методологічну базу й методіку дослідження, сформульовано наукову новизну й практичне значення дисертації, а також її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, подано відомості про апробацію основних результатів дисертаційних положень, структуру й обсяг роботи.

Перший розділ «Світоглядно-естетичні горизонти київських неокласиків» присвячено з'ясуванню культурницьких засад київських неокласиків, їхнього ставлення до античної спадщини й класицизму, а також самовизначення як літературного угруповання.

У **підрозділі 1.1. «Наукове становлення київських неокласиків»** наголошується на особливому значенні для формування світогляду частини групи вищої освіти, здобутої на історико-філологічному факультеті Імператорського університету св. Володимира в Києві. У дисертації переглянуто питання впливу філологічного методу В. Перетца та його теоретичних декларацій на літературознавчі принципи неокласиків, а також вивчено участь у семінарі М. Драй-Хмари, П. Филиповича, М. Калиновича, С. Савченка та наукову комунікацію В. Перетца з рештою учасників групи. Найпослідовнішим «перціанцем» серед неокласиків слід вважати М. Драй-Хмару, який дотримувався загально-наукових дезидератів учителя, а також його покрокової схеми текстологічного дослідження літературних пам'яток.

У **підрозділі 1.2. «Літературна традиція і читацький претекст»** встановлено, що київські неокласики розглядали традицію як актуалізовану літературну спадщину, всі твори якої взаємопов'язані, та джерело творчих інспірацій. Власну літературну «генеалогію» вони виводили від античних поетів, французьких парнасців; в українській літературі вважали суголосною собі творчість П. Куліша, І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, О. Кобилянської.

Виконуючи роль культуртрегерів в українському суспільстві в першій третині ХХ ст., неокласики під час літературної дискусії з марксистами ставали на захист культурної пам'яті. Як літературознавці й перекладачі, вони були відкриті до засвоєння різноманіття світової літератури. Поважне ставлення до далеких у часі й просторі літератур, насамперед греко-римської античності, притаманне їм як творцям елітарного канону. Засадничий європеїзм групи не суперечив сходознавчим інтересам окремих її учасників, наприклад індологічним студіям М. Калиновича, а увага до «літературних давностей» поєднувалася з літературознавчою рефлексією над різними національними проявами модернізму (французького, німецького, польського тощо), а також зразками європейської пролетарської літератури.

Кожен із неокласиків мав власні улюблені напрями у студіюванні європейських літератур: наприклад, М. Драй-Хмара займався славістикою (польська, білоруська, чеська, сербська, хорватська літератури), П. Филипович — україністикою і русистикою, О. Бургардт, М. Калинович і С. Савченко — західноєвропейським письменством (німецька, австрійська, французька, англійська та інші літератури).

У **підрозділі 1.3. «Античність у студіях київських неокласиків»** розглянуто погляди київської групи на греко-римську античність як на вихідну точку європейської культури та культурний еталон. Серед антикознавців, на яких спирався М. Зеров у своїх студіях (Б. Нібур, Г. Буассьє, М. Шанц, Р. Віппер, Е. Меєр та ін.), особлива роль належала Т. Зелінському, концепція «третього відродження» якого отримала відгук у неокласичній спільноті та їхніх однодумців. М. Зеров доводив актуальність і потрібність досвіду античності для українських сучасників як «школи стилю», культури, привабливої своїм інтелектуалізмом, життєрадісністю й

подібними історичними переживаннями. Неокласики інтерпретували випадки трансферу з античної літератури в українську (Вергілій — І. Котляревський, Гомер — С. Руданський і П. Куліш, переклади Сапфо тощо).

У підрозділі 1.4. «Класицистична парадигма в інтерпретації київських неокласиків» спростовано поширене уявлення про те, що київські неокласики не створили цілісної концепції неокласицизму, натомість доведено, що у своїх студіях вони осмислювали класицизм, вирізняючи такі класичні формації, як греко-римська античність, ренесанс, французький класицизм XVII ст., російський «псевдокласицизм» XVIII ст., «неповний» український класицизм кінця XVIII — XIX ст., неокласичні течії XX ст. А. Ніковський у відомому есеї «Бог Аполлон» (1919) міркував про перспективність аполлонічного типу творчості для української літератури, спираючись на ніцшеанське розрізнення діонісійського та аполлонічного мистецтва. С. Савченко, описуючи у статті «Класичний театр XVII-го століття і класицизм» (1930) різночасові й різнонаціональні модифікації класицизму, наблизився до розрізнення класицизму як явища історичного та класичності як явища типологічного. В. Петров у 1940-х рр. підніс проблему класичного стилю на новий рівень культурологічних узагальнень, охарактеризувавши світоглядно-філософські основи типологічно пов'язаних діб ренесансу й класицизму та антиномічного до них романтизму.

Підрозділ 1.5. «Авторефлексивний дискурс» складається з трьох пунктів: **1.5.1. «Визначення понять»**, **1.5.2. «Історія і склад групи»** та **1.5.3. «Естетичні засади й поетика»**. Попри брак офіційних маніфестів, доробок «неокласичного грона» містить значну кількість автоінтерпретаційних текстів і принагідних автокоментарів, що дають змогу говорити про розвинений авторефлексивний дискурс київських неокласиків. За класифікацією літературознавиці загребської школи «теорії цитатності» Д. Ораїч Толіч, у їхніх текстах можна виокремити різні види автореференційності: біографічну, поетичну, персональну, есеїстично-наукову, художню, експліцитну й імпліцитну.

Перші підступи до історіографії групи в 1920-х рр. здійснив М. Зеров, у 1940-х рр. Ю. Клен і В. Петров пишуть спогади про неокласиків, у 1960-х рр. їхню історію актуалізує М. Рильський. Учасники «неп'ятірного грона» викладають такі аспекти історії групи, як формування її складу, нижню хронологічну межу постання, появу й значення назви, характер літературного об'єднання, репресії.

Окрім того, неокласики міркують про власні естетичні принципи, стильову єдність поезії та її відповідність неокласичній парадигмі, раціоналістичний тип творчості, елітарність й автотелічність поезії, особливості неокласичного образу. Серед інших дискутованих проблем: культура як найвища цінність і «література на ґрунті літератури». Зорієнтовані на гармонійну й довершену літературну форму й опанування широким спектром жанрів і поетичних розмірів, неокласики усвідомлюють власні реформаторські досягнення в українській поезії. Окремі критичні коментарі неокласиків про твори колег по «гроні» суголосні зауваженням, що надходили від рецензентів «іззовні»: «холодність», брак темпераменту, штучність тощо.

У другому розділі «Формування українського літературного канону» проаналізовано погляди київських неокласиків на знакові постаті рідної літератури та канонізаторську діяльність неокласиків як критиків та істориків літератури.

У підрозділі 2.1. «Канон та історія літератури» йдеться про роботу літературознавців неокласичного кола в канонотворчих інституціях: відділах і комісіях ВУАН, вищих і середніх закладах освіти, видавничій галузі, літературних часописах. Поряд із традиційним для українського літературознавства першої чверті ХХ ст. поняттям «класика» київські неокласики вживали поняття «канон», формулюючи його як список «найкращих», авторитетних авторів і текстів, певну літературну конвенцію, узвичаєний стиль, набір вимог до змісту й поетики. Критеріями канонічного твору вважали формальну майстерність, естетичну довершеність твору, інноваційність, інтерпретаційну відкритість, довгочасну актуальність, вихід за межі національної культури.

Підрозділ 2.2. «Ревізія народницького канону» присвячено питанню переоцінки української літературної традиції, що було одним із ключових пунктів програми М. Зерова, оприлюдненої під час літературної дискусії 1925—1928 рр. Лідер неокласиків запропонував кілька шляхів оновлення народницького канону: реінтерпретація творчості відомих письменників, повернення забутих імен, формалістське та соціологічне перепрочитання текстів майстрів пера. Київські неокласики ревізували народницький канон, що будувався довкола постаті Т. Шевченка, трансформували його до поліцентричного типу, доповнили недооціненими творами Г. Сковороди, П. Куліша, Я. Щоголева, В. Самійленка та інших авторів, сформували його модерністську частину. Попри позірну однаковість у поглядах на «вершинних» українських письменників, у середовищі неокласиків точилися внутрішньо групові дискусії та формувалися індивідуальні субканони, наприклад не було однакості думки щодо ролі Г. Сковороди в українській літературі.

У підрозділі 2.3. «Форми репрезентації канону» йдеться про різні варіанти структурної організації українського літературного канону, які запропонували київські неокласики. Так, В. Петров віддавав перевагу двоцентровому «літературному Олімпу» (Г. Сковорода, П. Куліш), А. Лебідь, М. Рильський і М. Могилянський формулювали «хребет канону», що проходив через кілька «вершин», а Б. Якубський наполягав на безцентровості й множинності канону. Поширеними були також канонічні тріади. Загалом неокласики тяжіли не до редукції канону, а до його ампліфікації та плюралістичності. Вони репрезентували канон через такі жанрові форми, як літературно-критичні статті, історії літератури, антології, хрестоматії, декламатори, збірники. Із жанром історико-літературної синтези працював М. Зеров, шість історій літератури якого дають змогу простежити трансформацію його історико-літературної концепції: ранні контекстуальні історії 1917—1918 рр. із національною риторикою — іманентно-контекстуальні історії 1920-х рр. — соціологізована марксистська історія літератури початку 1930-х рр., зумовлена позалітературними чинниками.

Підрозділ 2.4. «Дискурс модернізму в критиці київських неокласиків» складається з п'яти пунктів: 2.4.1. «Модернізм versus народництво», 2.4.2. «Літературні покоління модерністів», 2.4.3. «На зламі парадигми: Леся Українка, І. Франко, О. Кобилянська, М. Коцюбинський», 2.4.4. «Відмежування від раннього модернізму» та 2.4.5. «Неокласична візія літературних 1920-х років».

Літературний процес межі XIX—XX ст. неокласики описували через конфлікт модернізму й народництва. Таксономії «модернізм» і «модерн» вони використовували для літератури раннього модернізму, декадансу, *fin de siècle*, говорили про «критичну добу» й «критичну епоху» зламу століть, тоді як «наші 20-ті» означували як «нову» або ж «молоду» літературу. У 1919 р. П. Филипович констатував відродження української поезії, а В. Петров у 1940-х рр. ретроспективно використав означники «ренесанс» і «література ліквідованих» для опису літературного процесу підрадянської України, випереджаючи появу термінологізованої метафори «розстріляне відродження».

Неокласики послуговувалися полісемантичним поняттям «народництво», під яким розуміли стилі романтизму й реалізму, громадсько-політичні й просвітницькі рухи, ідеологію, традицію, поетику XIX ст. Для неокласиків це поняття містило негативні конотації провінційності, нехтування формальними питаннями, культурної анахронічності, тенденційності, зловживання утилітарною функцією мистецтва. Попри засадниче неприйняття народництва, неокласики, здебільшого їхнє коло, досліджували й видавали творчість реалістів І. Нечуя-Левицького, П. Мирного, А. Свидницького.

Різноманіття явищ української модерністської літератури неокласики систематизували: М. Зеров запропонував триетапну генераційну класифікацію поетів за хронологічним принципом і принципом співзвучності естетичних програм; М. Могілянський, П. Филипович і Б. Якубський виокремлювали два літературні покоління. Пореволуційну українську літературу також структурували Б. Якубський і М. Зеров.

Лесю Українку, І. Франка, О. Кобилянську й М. Коцюбинського неокласики визначали як основоположників українського модернізму й «межових» постатей, що на певних етапах своєї діяльності віддавали данину народницькій традиції, але змогли її подолати. Ці письменники імпонували неокласикам як європейці, інтелектуали, поети-раціоналісти, новатори форми, майстерні перекладачі, а їхня творчість давала багатий матеріал для компаративістичних студій.

Ставлення неокласиків до «Молодої музи» та «Української хати» амбівалентне. Неокласики називали низку причин творчої поразки, невиповненості українського раннього модернізму: брак гострої боротьби літературних поколінь, поверхове засвоєння іноземних впливів, неосвіченість у теорії літератури, недбале ставлення до форми творів, неорганічність поєднання патріотики й естетизму, залученість до фольклорно-етнографічного дискурсу, малий творчий потенціал, нездатність побороти регіоналізм, обмежене новаторство. Хоча київські неокласики долучилися до створення негативістської концепції раннього українського модернізму, проте перебільшенням було би стверджувати про його тотальне неприйняття «київським гроном». Неокласики визнавали новаторство ранніх модерністів на рівні форми, тем, евфонії, ритмічності, світогляду, позитивно відгукувалися про творчість П. Карманського, покутської трійці, М. Яцкова, М. Вороного, Г. Чупринки, М. Філянського та ін. В оцінці значення творчості О. Олеся для української літератури погляди неокласиків розділилися. В. Петров бачив більше ознак модерності О. Олеся, аніж його колеги, однак усі визнавали О. Олеся найпопулярнішим і найпродуктивнішим автором свого покоління.

Літературні 1920-ті рр. представлено в критиці київських неокласиків надзвичайно строкато щодо груп і програм. Серед поліфонії модерністських пропозицій цього періоду пильну увагу «неокласичного грона» привертав символізм, про власну причетність до якого вони відверто заявляли. Найоригінальнішим представником свого покоління неокласики називали реформатора поетичної мови П. Тичину, ідіостиль якого складався з багатьох компонентів. У прозі 1920-х рр., яка, на думку неокласиків, відставала від поезії, вони високо оцінювали творчість М. Хвильового, Ю. Яновського, В. Винниченка, Г. Косинки. Відгуки «київського грона» на тексти В. Підмогильного були неоднозначні.

Підрозділ 2.5. «Неокласицизм versus авангардизм» містить два пункти: **2.5.1. «“Непомічений” європейський авангардизм»** і **2.5.2. «Оцінка українського футуризму»**. У цьому підрозділі спростовано твердження С. Павличко про те, що київські неокласики ігнорували європейський авангардизм. Натомість доведено, що через власні переклади й дослідження вони відкривали українському читачеві німецький експресіонізм, французькі авангардні угруповання (фантазисти, кубісти, дадаїсти тощо), сюрреалізм та шукали відгомони світових авангардних явищ в українській культурі.

Вітчизняний футуризм і конструктивізм київські неокласики осуджували за недисциплінованість у формі, «безцільне» експериментаторство, знецінення культурної традиції, егоцентризм, вторинність щодо російського футуризму, зловживання верлібром. Попри це неокласики визнавали окремі здобутки українських авангардистів М. Семенка, Гео Шкурупія, М. Йогансена та ін. Найприхильнішим до футуристів у колі неокласиків був Б. Якубський, а найкритичнішим — А. Ніковський. Некомпліментарні рецензії, якими обмінювалися футуристи й неокласики, та гострі публічні дискусії не стали на заваді дружнім взаєминам між представниками обох «таборів» та спробам професійної співпраці.

У третьому розділі «Літературна критика: теорія та інтерпретативна практика» висвітлено погляди неокласиків на сутність і завдання літературної критики та проаналізовано методологічні підходи, застосовані в їхніх літературно-критичних текстах.

У підрозділі 3.1. «Природа і функції літературної критики в теоретичному осмисленні київських неокласиків» з'ясовано, як неокласичне коло розуміло онтологію літературної критики. Київські неокласики розглядали літературну критику у взаємозв'язках з історією літератури, теорією літератури та загалом літературознавством, визнаючи плинність кордонів між ними. Критика для них — це особливий синкретичний вид інтерпретаційних практик і текстів, що вбирає в себе, з одного боку, елементи науки, з другого боку, залишається у своїй основі явищем художньої творчості. У літературознавства критика запозичує методи, термінологічний апарат, однак, на відміну від нього, може собі дозволити суб'єктивізм, авторський індивідуалізм, емоційний тон, «злободенність» проблематики. Київські неокласики визнавали інтерпретаційну й естетико-аксіологічну функції літературної критики та здебільшого заперечували постулативну й дидактичну. Літературний критик — це професійний читач, який інтерпретує й оцінює літературний твір, адресуючи своє прочитання авторові й

ширшій аудиторії. Робота критика передбачає емпатичну налаштованість до письменника та має співтворчий характер.

Теоретичні погляди київських неокласиків на сутнісні ознаки критики підкріплюються їхньою літературно-критичною практикою: металітературні тексти неокласиків часто перебували на межі історії літератури та критики, мали виразні ознаки есеїстичності, а в окремі періоди тяжіли до публіцистики. Для київських неокласиків характерне явище суголосності поетики літературно-критичного тексту поетиці відповідного художнього твору, який аналізується.

У **підрозділі 3.2. «Історія української критики у викладі київських неокласиків»** зазначено, що київські неокласики не лише фіксували стан поточної української критики у своїх статтях і нотатках (М. Зеров, Б. Якубський, М. Могилянський), а й створили панорамні наративи історії вітчизняного літературознавства, в яких приділили увагу, зокрема, критиці. П. Филипович у розвідці «Українське літературознавство за десять років революції» (1928) структурував виклад за тематикою досліджень, переважно за персоналіями письменників, хронологічно — від давньої літератури до тогочасної. Його підхід тяжів до бібліографічного каталогізування й уникав методологічної класифікації. Натомість В. Петров у розвідці «Проблеми літературознавства за останнє 25-ліття (1920—1945)» (1946) та вступній статті до підручника з історії української літератури кінця 1940-х рр. для студентів заочного навчання Українського Вільного Університету в Мюнхені концептуалізував метакритичний наратив, представивши історичний розвиток української літературно-критичної думки через дихотомію «народництво — антинародництво».

Підрозділ 3.3. «Теоретико-методологічна панорама літературної критики неокласиків» складається з чотирьох пунктів: **3.3.1. «Методологічний плюралізм»**, **3.3.2. «Спадок позитивізму»**, **3.3.3. «Ранньомодерна критика»** та **3.3.4. «На підступах до нових ідей»**.

Літературній критиці київських неокласиків властивий методологічний плюралізм: вони часто синтезували методи, причому кожному з них були притаманні певні комбінації методів та улюблені домінуючі методи. Літературознавчі підходи неокласиків могли варіюватися як від розвідки до розвідки, так і в межах одного критичного тексту.

Неокласична критика справляє враження неоднорідності не лише через відмінні індивідуальні методологічні вибори й преференції її авторів. Потрібно враховувати також хронологічний аспект: у різні періоди критика неокласиків, навіть якщо її розглядати як умовну цілісність, була різною. Як критики, заангажовані в український літературний процес, неокласики брали участь у модерністських часописах із символістським ухилом: М. Рильський — у місячнику «Шлях», П. Филипович і М. Зеров — у «Музатеті». Консолідований виступ неокласиків відбувся на сторінках «літопису українського письменства» — «Книгаря». Про власне неокласичну критику з її багатством проблематики й методологічних підходів можна говорити в контексті «наших 20-х», коли неокласики співпрацювали як автори із журналами «Червоний шлях», «Життя й революція», «Нова громада», «Глобус», науковими виданнями ВУАН «Записки Історично-філологічного відділу», «Україна», газетами «Пролетарська правда»,

«Літературна газета» тощо. Зовсім інакше враження справляє критика «неокласичного грона» 1930-х рр. — періоду сталінських репресій. І нарешті, ті з неокласиків, хто фізично вцілів, створили своєрідну критику в 1940-х рр. в окупаційний і МУРівський періоди, а також у підрадянські 1950—1960-ті рр.

Від позитивістської доби неокласики як фахові філологи успадковують сцієнтизм, що проявляється у прагненні вичерпності матеріалу, наданні переваги «партикуляризованим» питанням, наявності бібліографічного апарату, а також увазі до джерелознавства, текстології, біографістики. Популярними серед неокласиків залишаються перейняті від попередньої епохи жанри рецензії та літературно-критичного портрету. Для окремих неокласиків важливі генетизм і контекстуальність: пошук джерел літературного твору та апеляція до позалітературних рядів (біографічного, історичного, соціального, загальнокультурного тощо). Київські літературознавці все ще спиралися на праці Ш.-О. де Сент-Бева, І. Тена, Ф. Брюнетьєра, Г. Лансона, особливо в дослідженнях літератури ХІХ ст. і попередніх епох, однак їхній авторитет був уже не такий непохитний.

У біографічних дослідженнях спостерігається зсув уваги із зовнішніх подій на внутрішнє, духовне життя — експресивізм. Разом із тим неокласики зверталися й до імпресіоністичної герменевтичної практики. Під впливом модернізму оновлюється жанрова система неокласичної критики: з'являються такі жанрові форми, як «критичні рефлексії», «враження», «етюди», «замітки» тощо.

У фокус уваги неокласиків потрапляють різноманітні нові теорії та напрями сучасної їм світової літературознавчої та філософської думки, а деякі теоретичні питання, які вони порушували у дослідженнях, хвилювали європейських інтелектуалів протягом ХХ ст. Київське коло цікавилася психоаналізом, феноменологією, герменевтикою, рецептивною естетикою, компаративістикою. Психоаналітичну теорію З. Фрейда неокласики і критикували, і використовували, також спиралися у своїх студіях на психологічні концепції Р. Мюллера-Фрайєнфельса, Т. Рюбо, А. Горнфельда та ін. Деякі неокласики розглядали літературний твір як інтенційний і визнавали множинність інтерпретацій, наблизилися до теорії читацького сприйняття, проблеми «смерті автора», міркували про взаємодію автора й читача, нетотожність автора й героя.

Підрозділ 3.4. «Формалізм як теорія і практика в літературознавстві київських неокласиків» складається з п'яти пунктів: **3.4.1. «Формалістські та структуралістські контексти»**, **3.4.2. «Рецепція німецькомовних теорій літератури»**, **3.4.3. «Участь київських неокласиків у дискусії про форму і зміст»**, **3.4.4. «Експліцитний та імпліцитний формалізм»** та **3.4.5. «“Форсоцієвство” як методологічний компроміс»**. У цьому підрозділі стверджується, що при всьому методологічному різноманітті критики київських неокласиків особливо важливими для них залишалися дві моделі — формалізму й соціологізму.

Створення власного іманентного аналізу «неокласичного грона» відбувалося в контексті різних формалістських пропозицій українського літературознавства та в умовах рецепції досвіду інших національних варіантів студіювання «літературності». Передісторію українського формалізму традиційно пов'язують із філологічною школою В. Перетца. До дискурсу формалізму причетні різні літературні

угруповання й видання, зокрема «Музагет», ВАПЛІТЕ, «Нова генерація». Київські неокласики теж не залишилися осторонь модної теорії, що цілком резонувала з їхньої концепцією творчості як ремесла й раціональної праці.

Серед важливих міжнародних контекстів літературознавства неокласиків — Празький лінгвістичний гурток, із працями якого були обізнані київські дослідники, можливі компаративістичні зіставлення неокласичної критики в аспекті типології з англо-американською «новою критикою», польським, французьким та італійським формалізмом. Продуктивна тема представленості літературних студій київських неокласиків в європейському славістичному дискурсі, зокрема франко-бельгійському, чому сприяла діяльність А. Мартеля.

Неокласики вважали німецьких та австрійських літературознавців іманентного напрямку новаторами у вивченні форми творів, тоді як російських опоязівців — їхніми послідовниками й наслідувачами. Київські літературознавці закидали російським формалістам неповноту вивчення літературного факту, нехтування контекстуальністю, «соціальним світоглядом», вважали їх непослідовними формалістами через нездатність повністю позбутися генетизму й психологізму. Якщо з російськими теоретиками неокласики дискутували, то праці німецькомовних не піддавали сумніву. У власних студіях української та зарубіжної літератури неокласики посилалися на тексти О. Вальцеля, Г. Вельфліна, Р. Гаманна, В. Воррінгера, А. Рігля, Е. Зіверса, Ф. Зарана тощо. Німецька школа була близькою «неокласичному грону» контекстуалізацією літературних творів, вивченням проблеми епохи й типології стилів, «історією літератури без імен», поняттям архітекτονіки, інтермедіальністю, а також пошаною до класицизму й античності.

Засвоєння досвіду німецькомовного літературознавства не обмежувалося використанням його окремих понять і концепцій. О. Бургардт реферував стилістику Е. Ельстера в розвідці «Нові обрії в царині дослідження поетичного стилю. (Принципи Е. Ельстера)» (1915), використав лейтмотивний аналіз Г. Шпербера у своїй німецькій дисертації «Лейтмотиви в Леоніда Андрєєва» (1941). Окрема сторінка німецьких контактів київських неокласиків — особиста й наукова комунікація О. Бургардта із Д. Чижевським, рецензії останнього на праці М. Зерова й В. Петрова тощо.

Київські неокласики запроваджували формальний аналіз до навчальних програм вищої школи, а також взяли участь у дискусії про форму й зміст, що була частиною загальної літературної дискусії 1920-х рр. М. Могилянський і Б. Якубський виступили в періодиці з теоретичними статтями. Неокласики рецензували «Поетику» Д. Загула, першу частину «Природи новели» Г. Майфета, «Мову та поезію» Б. Навроцького, до створення яких і самі долучилися як автори передмов, консультанти й редактори. М. Зеров вів епістолярний діалог з дослідниками літературного іманентизму Ю. Меженком, Г. Майфетом і М. Рудницьким.

У 1920—1930-ті рр. за неокласиками закріпився образ формалістів, причому в очах сучасників і наступників вони були двічі формалістами: як автори художніх текстів, орієнтованих на форму, і як автори літературно-критичних текстів, орієнтованих на формалістську методологію. Від кінця 1920-х рр. критика

неокласиків за формалізм набуває вигляду методологічної розправи, що супроводжується ідеологічними обвинуваченнями.

У колі неокласиків формалістська теорія експліцитно наявна в текстах Б. Якубського та М. Могилянського, решта неокласиків тяжіли до імпліцитного, «захованого» формалізму, використовуючи формальний (морфологічний, стилістичний) аналіз у «практичних» літературних студіях. У київських неокласиків «форма» — чітко не визначене, широке поняття. Б. Якубський, єдиний серед них, дав визначення формі твору як поняттю синонімічному до стилю, техніки, фактури, мистецького оформлення, вказав, що форма складається з елементів (ритм, метр, евфонія, строфіка тощо), описав процедуру формального аналізу, а також застосовував стилометрію у своїх дослідженнях. Усі неокласики визнавали непорушну єдність змісту й форми у творі, однак саме Б. Якубський означив методологічну проблему: брак способу дослідження їх як цілісності. Наприкінці 1920-х рр. Б. Якубський і О. Бургардт починають вживати термін «структура»: перший розуміє під ним «суцільність» змісту й форми, соціального й естетичного первнів, другий — залежно від ситуації — то широко трактовану форму, то композицію, то синтаксичну будову. М. Могилянський пробував подолати дуалізм форми і змісту, запропонувавши поняття «художньо оформлений матеріал».

Київські неокласики присвятили низку студій генологічним проблемам: від питання синкретичності жанру окремого твору до питання історії жанрів. Вони також вивчали стиль твору, індивідуальний стиль письменника та стиль доби. Формалістський підхід замасковано проникає в літературознавчі праці, в яких досліджено співзвучні радянській ідеології тексти відповідних письменників.

Шукаючи методологічний компроміс між двома антагоністичними підходами в українському літературознавстві — формалізмом і соціологізмом, київські неокласики запропонували кілька варіантів їхнього узгодження. Так, М. Могилянський звернувся до схеми двоактного літературознавчого аналізу Г. Плеханова, змінивши послідовність актів: на його думку, спершу слід вирішити аналітичне завдання — провести аналіз стилю, тобто розглянути літературу з погляду її специфічності, а потім розв'язати синтетичне завдання — з'ясувати соціальну обумовленість стилю художніх творів. Погляди Б. Якубського на взаємодію формалізму й соціологізму змінювалися протягом 1920-х рр. Спочатку він визначав їх як два паралельні рівнозначні шляхи, із зауваженням, що соціологізм вивчає динаміку твору, а формалізм — статику. Згодом прийшов до думки про домінуючий «синтезуючий» соціологічний метод і допоміжний, підготовчий — формальний. Термінологічно розрізнивши прийом дослідження (засіб аналізу) й метод (сума засобів аналізу, сполучених спільним принципом), Б. Якубський об'єднав під патронатом соціологізму-марксизму більшість академічних підходів із класифікації В. Перетца, але врешті-решт, як і М. Могилянський, прийшов до плеханівської схеми дослідження. Марксистські критики засудили спроби методологічної синтези як еклектизм і «форсоцієвство».

Підрозділ 3.5. «Соціологічні пошуки київських неокласиків» складається з трьох пунктів: **3.5.1. «Соціологічний метод у літературознавстві 1920-х років»**, **3.5.2. «Напрями літературно-соціологічних досліджень»** і **3.5.3. «Ідеологізація літературно-критичного дискурсу»**. У першому пункті цього підрозділу здійснено

огляд соціологічних досліджень в Україні, окреслено функціонування понять соціологічний, марксистський і марксівський методи, марксо-ленінська критика, соціалістичний реалізм, вульгарний соціологізм.

До початку 1930-х рр. більшість літературознавців неокласичного кола приходять до соціологічного методу, який у тогочасному літературно-критичному дискурсі переважно ототожнювався з марксистським: Б. Якубський — насамперед як теоретик, інші неокласики — здебільшого як практики. Марксистська концепція авторства Г. Плеханова здобула найбільшої популярності серед неокласиків. Якщо теоретичні погляди Б. Якубського, викладені в монографії «Соціологічний метод у письменстві» (1923), отримали підтримку колег із «неокласичного грона», то його пізніші літературно-соціологічні практики наражалися на гостру критику, насамперед від М. Могилянського, за спрощену констатацію прямих каузальних зв'язків між літературою та економікою без урахування проміжних ланок, що сполучали «базу» й «надбудову».

Спираючись на класифікації Р. Веллека, О. Воррена та Б. Овчарєка, виокремлено кілька основних напрямів соціолого-літературознавчих досліджень київських неокласиків: соціологія письменника, соціологія змісту твору, соціологія стилю, які сукупно означено як соціологію літературного виробництва, а також соціологія рецепції та реципієнтів. Окремо виділено такий напрям, як соціологія історії літератури, прикладом якої є курс лекцій з історії української літератури М. Зерова початку 1930-х рр., та квазісоціологічні дослідження, в яких може бути застосовано різні методології, але які містять тенденційні соціологічні вставки, появу яких у структурі текстів не зумовлено логікою їхніх сюжетів.

Незначну частину літературно-критичного доробку київських неокласиків становлять тексти, датовані переважно 1930-ми рр., хоча трапляються й раніші публікації, що належать до офіційного кон'юнктурного радянського дискурсу, мають свою характерну поетику й стилістику. Ці тексти особливо «незручні» для дослідників наукової спадщини неокласиків, адже вони ніби псують канонічний позитивний образ літературної групи, більшість членів якої стали жертвами репресій, і показують, що опірність «неп'ятірного грона» тоталітарній системі не була послідовною. У перевиданнях літературознавчих праць «київського грона» в роки Незалежності не раз робилися спроби «відбілити» неокласиків від їхніх ідеологічно заангажованих висловлювань.

Тиск тоталітарної системи спричинив появу типових жанрів літературної марксо-ленінської критики: обмови, самовиправдання та самокритики, які неокласики практикували у формі полемічних статей та відкритих листів до редакцій часописів. Ідеологічні обмеження впливали на тематику статей і перелік письменників, про творчість яких було дозволено писати: це або лояльні до радянської влади автори, або ж ті, у творах яких підкреслено демократичні, революційні та реалістичні теми.

У **Висновках** підсумовано й узагальнено основні результати дослідження, у процесі якого комплексно проаналізовано літературознавчу спадщину київських неокласиків, яких представлено як групу, що складалася з ядра та найближчого кола, та з'ясовано характерні особливості їхнього літературно-критичного дискурсу. У дисертації, з одного боку, розглянуто літературну проблематику й теми, висвітлені в

неокласичній критиці, з другого боку, вивчено методологічні підходи, застосовані неокласиками для аналізу літературних явищ.

Розуміючи традицію як актуалізовану культурну спадщину й джерело для творчих пошуків і виявляючи особливу зацікавленість у давніх літературах, зокрема греко-римській античності, київські неокласики разом із тим були відкриті до засвоєння різночасових і різнонаціональних явищ світової культури, зокрема європейського модернізму. У літературознавчих статтях київських неокласиків осмислено історичні модифікації класицизму в європейській літературі: від доби ренесансу до неокласичних течій ХХ ст., — а також перспективність аполлонічного типу творчості для української літератури. Авторефлексивний дискурс літературної критики неокласиків окреслено за допомогою класифікації автореферентності Д. Ораіч Толіч. Як частину авторефлексивного дискурсу досліджено історіографію групи та висловлювання неокласиків про власні естетичні засади й поетику.

Канонотворчу діяльність київських неокласиків висвітлено через такі аспекти, як участь у канонізаторських інституціях, функціонування поняття «канон» у текстах неокласиків, критерії канонічності творів і письменників, програма оновлення народницького канону. Київським неокласикам як інтерпретативній спільноті притаманний не інверсивний тип канонотворення, а доповнювальний, також для них характерне створення індивідуальних субканонів. Неокласики запропонували різні форми структурної організації канону (двоцентровий канон, тріада, багаточленні відкриті ряди), жанрової та метажанрової репрезентації канону (літературно-критичні статті, історії літератури, антології, хрестоматії, декламатори, збірники). «Неп'ятірне гроно» зробило вагомий внесок у формування канону української літератури ХІХ і ХХ ст., зокрема докладно прописало його модерністську частину.

Дослідницький інструментарій неокласиків формувався під впливом різних чинників: позитивістського літературознавства ХІХ ст., частково філологічної школи В. Перетца, вбирав нові віяння модерної критики. Літературній критиці київських неокласиків притаманний методологічний плюралізм, однак базовими для них були формалістичний та соціологічний підходи. Неокласична критика — яскравий приклад того, що в українському літературознавстві дискурси формалізму й соціологізму хронологічно співіснували й тісно перепліталися. Формальний аналіз був важливим складником синтетичного літературознавчого методу неокласиків, який давав змогу вивчати літературну специфіку твору, однак вони не відмовлялися й від роботи із соціокультурним, біографічним, історичним контекстами.

Питання цілісності літературно-критичного дискурсу київських неокласиків — дискусійне. Літературознавці неокласичного кола мали різні індивідуальні методологічні підходи, тяжіли до «освіченого еkleктизму», але було й те, що їх об'єднувало: подібні світоглядно-естетичні переконання, зацікавленість спільною літературною проблематикою й суголосні дослідницькі теми, переважно збіг у поглядах на такі концептуальні поняття теорії літератури, як традиція, історія літератури, канон, форма, стиль, обов'язкове залучення компаративістичного аспекту до студій, однакове бачення шляхів розвитку української літератури та, зрештою, всі вони були представниками українського інтелектуалізму. Київські неокласики збагатили українську літературну критику тематично, концептуально,

методологічно. Однак, попри численні моменти конвергенції, методологічна гетерогенність та внутрішньо групові дискусії з окремих питань усе ж таки не дають достатньо підстав для визнання їх єдиною літературознавчою школою, що створила свою оригінальну методологію. Дискурс літературної критики неокласиків перебував у постійному діалозі, що містив у собі і прийняття, і заперечення, з позитивістським, ранньомодерним, авангардистським, формалістським, марксистським дискурсами.

ПЕРЕЛІК СТАТЕЙ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації в наукових фахових виданнях України

1. Котенко Н. Рецепція формалістичних ідей у колі київських неокласиків. *Слово і час*. 2006. № 11. С. 58—69. (0,9 друк. арк.)
2. Котенко Н. Проблематика німецькомовних літературознавчих праць Освальда Бургардта. *Наукові записки*. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2007. Т. 72: Філологічні науки. С. 39—44. (0,6 друк. арк.)
3. Котенко Н. Українська література в європейському контексті: компаративістичний аспект літературознавчих студій київських неокласиків. *Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки*. Черкаси, 2012. № 26. С. 86—90. (0,3 друк. арк.)
4. Котенко Н. Польська література в літературно-критичному дискурсі київських неокласиків. *Волинь — Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Житомир: Вид-во Житомирського державного університету ім. І. Франка, 2014. Вип. 25. С. 196—201. (0,4 друк. арк.)
5. Котенко Н. Неокласична антологія Юрія Клена. *Мандрівець*. 2015. № 1 (січ.—лют.). С. 35—41. (0,4 друк. арк.)
6. Вусатюк Н. Нові факти до біографії Оксани Драй-Хмари (Ашер). *Слово і час*. 2024. № 4. С. 21—40. (0,8 друк. арк.)

Публікації в міжнародних фахових виданнях

7. Вусатюк Н. Невідомі історії літератури Миколи Зерова. *Spheres of Culture: Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science, and Cultural Studies*. Lublin, 2017. Vol. XVI. P. 230—238. (0,5 друк. арк.)
8. Kotenko-Vusatiuk N. Die Rilke-Rezeption in der sowjetischen Ukraine in den 1920er und 1930er Jahren. *Geschichte der Philologien*. Göttingen: Wallstein, 2024. Bd. 65/66. S. 106—117. (0,6 друк. арк.)
9. Vusatiuk N. Between Ukrainian Modernism and Socialist Realism: An Intellectual Biography of Mykhailo Drai-Khmara (1889—1939). *New Europe College Yearbook 2023—2024*. Bucharest, 2025. Vol. 2. P. 303—348. (2,2 друк. арк.)

Додаткові публікації

10. Котенко Н. До питання методологічної своєрідності київських неокласиків. *Молода нація: Альманах*. Київ: Смолоскип, 2005. № 3. С. 62—85. (1,2 друк. арк.)
11. Котенко Н. Неп'ятірне гроно київських неокласиків. *Київські неокласики: Антологія* / Упор. Н. Котенко. Київ: Смолоскип, 2015. С. 5—46. (1,6 друк. арк.)

12. Котенко Н. Ананій Лебідь. Там само. С. 635—642. (0,3 друк. арк.)
13. Котенко Н. Андрій Ніковський. Там само. С. 773—781. (0,3 друк. арк.)
14. Котенко Н. Борис Якубський. Там само. С. 601—610. (0,3 друк. арк.)
15. Котенко Н. Віктор Петров (В. Домонтович). Там само. С. 437—445. (0,3 друк. арк.)
16. Котенко Н. Максим Рильський. Там само. С. 161—171. (0,4 друк. арк.)
17. Котенко Н. Микола Зеров. Там само. С. 53—64. (0,4 друк. арк.)
18. Котенко Н. Михайло Драй-Хмара. Там само. С. 291—299. (0,3 друк. арк.)
19. Котенко Н. Михайло Калинович. Там само. С. 723—732. (0,3 друк. арк.)
20. Котенко Н. Михайло Могилянський. Там само. С. 555—564. (0,4 друк. арк.)
21. Котенко Н. Михайло Новицький. Там само. С. 675—682. (0,3 друк. арк.)
22. Котенко Н. Освальд Буртгардт (Юрій Клен). Там само. С. 335—344. (0,3 друк. арк.)
23. Котенко Н. Павло Филипович. Там само. С. 241—249. (0,3 друк. арк.)
24. Котенко Н. Стефан Савченко. Там само. С. 689—698. (0,3 друк. арк.)
25. Vusatiuk N. Der Krieg, die ukrainischen Neoklassiker und Manuskripte, die nicht verbrennen. *Kulturkorrespondenz östliches Europa*. Potsdam, 2023. № 1434. März/April. S. 8—13. (0,3 друк. арк.)
26. Kotenko-Vusatiuk N., Portnov A. Oswald Burghardt (Jurij Klen) in der deutsch-ukrainischen Literaturgeschichte. *Dichtung der Verdammten: Eine Anthologie ukrainischer Dichtung*. Ausgew. und übertr. von O. Burghardt (Jurij Klen). Hrsg. N. Kotenko-Vusatiuk und A. Portnov. Mit Erinnerungen an den Autor von D. Čyževs'kyj. Wuppertal: Arco, 2025. S. 9—53. (1,4 друк. арк., у співавторстві)

АНОТАЦІЯ

Вусатюк Н. В. Літературно-критичний дискурс київських неокласиків. — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 — українська література. — Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2026.

У дисертації вперше цілісно досліджено літературознавчу спадщину київських неокласиків, визначено характерні особливості їхнього літературно-критичного дискурсу. Київських неокласиків представлено як групу, що складалася з ядра — «грона п'ятірного» (М. Зеров, М. Рильський, М. Драй-Хмара, П. Филипович, О. Бургардт) і «шостого у гроні» В. Петрова — та найближчого кола (М. Могилянський, Б. Якубський, А. Лебідь, С. Савченко, М. Калинович, М. Новицький, А. Ніковський).

У роботі доведено, що київські неокласики осмислювали різні історичні прояви класицизму в європейських літературах. Авторефлексивний дискурс літературної критики неокласиків окреслено за допомогою класифікації автореференційності Д. Ораіч Толіч. Висвітлено роль київських неокласиків у формуванні українського літературного канону, рецепцію раннього модернізму, бачення ними літературного процесу 1920-х рр., оцінку українського та європейського авангардизму.

Розкрито розуміння природи й функцій літературної критики неокласиками. На тлі методологічного плюралізму неокласичної критики ґрунтовно досліджено формалізм і соціологізм, зокрема вивчено рецепцію німецькомовних теорій літератури, участь неокласиків у дискусії про форму й зміст та використання формального й соціологічного підходів у їхній інтерпретативній практиці.

Ключові слова: київські неокласики, літературна критика, дискурс, авторефлексивність, літературний канон, народництво, модернізм, авангардизм, літературознавчий метод, формалізм, соціологізм.

ABSTRACT

Vusatiuk N. V. The Literary Critical Discourse of the Kyiv Neoclassicists. — Qualifying Research Paper as a Manuscript.

Thesis for the Candidate Degree in Philology. Speciality 10.01.01 — Ukrainian Literature. — Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2026.

The thesis provides the first comprehensive study of the literary critical heritage of the Kyiv Neoclassicists and defines the characteristic features of their literary-critical discourse. The Kyiv Neoclassicists are presented as a group consisting of a core “Fivefold Cluster” (Mykola Zerov, Maksym Rylskiy, Mykhailo Drai-Khmara, Pavlo Fylypovych,

Oswald Burghardt), the “sixth member of the Cluster,” Viktor Petrov, and their closest circle (Mykhailo Mohylianskyi, Borys Yakubskyi, Ananii Lebid, Stefan Savchenko, Mykhailo Kalynovych, Mykhailo Novytskyi, Andrii Nikovskyi). The inclusion of the complete corpus of critical, literary-historical, theoretical, epistolary, and autobiographical texts of each of the literary scholars and their comparative analysis makes it possible to reveal the common issues and methodological approaches of the group.

Chapter one demonstrates that the Kyiv Neoclassicists defined tradition as an actualized, interconnected, simultaneously represented literary world legacy, a source of creative inspiration, and a basis for poetic innovation. Open to the appropriation of completely different literary phenomena, they nevertheless, as creators of the “high” canon, gave preference to literatures distant in time and space, in particular Greco-Roman antiquity. At the same time, the Neoclassicists studied the experience of European modernism in its various national variants.

The thesis disproves the established misconception about the absence of theoretical reflection on classicism in the texts of the Kyiv Neoclassicists. The self-reflective discourse of neoclassical literary criticism is outlined using Dubravka Oraić Tolić’s classification of self-referentiality. The historiography of the group and the Neoclassicists’ statements about their own aesthetic principles and neoclassical poetics are presented as part of the self-reflective discourse.

Chapter two highlights the role of the Kyiv Neoclassicists as an interpretive community in shaping the Ukrainian literary canon, the functioning of the concept of “canon” in their texts, the criteria for the canonicity of works and writers, the program for updating the populist canon, and the structural and genre forms of representing the canon.

The discourse of modernism in the Kyiv Neoclassicists’ criticism is revealed through the following issues: the usage of the terms “modernism” and “populism,” generational classifications of modernism, ambivalent reception of early modernism, represented by *Young Muse* and *Ukrainian Hut*, complementary interpretations of the works of four founders of Ukrainian modernism (Lesia Ukrainka, Ivan Franko, Olha Kobylianska, Mykhailo Kotsiubynskyi), and the vision of the diverse literary process of the 1920s.

The Kyiv Neoclassicists’ attitude toward avant-gardism was ambiguous: on the one hand, they thoroughly researched and translated German Expressionists and responded to numerous French avant-garde trends and groups, on the other hand, their attitude towards domestic futurism and constructivism was mostly critical. The uncomplimentary reviews exchanged between the Futurists and Neoclassicists and the heated public debates did not preclude friendly relations between some representatives of both camps and publishing cooperation.

Chapter three clarifies how the Kyiv Neoclassicists understood the essence and tasks of literary criticism. They did not draw clear boundaries between criticism, literary history, literary theory, and essay writing. The Kyiv Neoclassicists’ methodological tools were developed under the influence of various factors: 19th-century positivist literary studies, partly the philological school of Volodymyr Perets, and absorbed new trends from modern criticism with its impressionism and expressivism. The literary criticism of the group is characterized by methodological eclecticism. However, the main approaches used by the Neoclassicists were formalism and sociologism. The reception of German-

language literary and aesthetic theories, the participation of the Neoclassicists in the debate on form and content, and the use of formal and sociological approaches in their interpretative practice are considered.

Keywords: Kyiv Neoclassicists, literary criticism, discourse, self-reflexivity, literary canon, populism, modernism, avant-gardism, literary criticism method, formalism, sociologism.